

مدخل فلسفه کانت

محمد دختی

استاد دانشگاه تهران

ترجمه و تدوین: دکتر محمد دختی

چاپ اول: ۱۳۹۸ هجری شمسی

نشر علم

www.nashr-e-elm.com

تهران ۱۳۹۸

www.ketab.ir

سرشناسه	:	خاتمی، محمود
عنوان و نام پدیدآور	:	مدخل فلسفه کانت [کتاب] / محمود خاتمی .
مشخصات نشر	:	تهران: نشر علم، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	:	۵۵۹ ص.
شابک	:	978-622-246-008-2
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
یادداشت	:	ص.ع. به انگلیسی: Mahmoud Khatami, Lecture on the philosophy of Kant.
موضوع	:	کانت، ایمانوئل، ۱۷۲۴ - ۱۸۰۴م. - نقد و تفسیر
موضوع	:	Kant, Immanuel, 1724 - 1804 - Criticism and interpretation
موضوع	:	فلسفه جدید - قرن ۱۸م.
موضوع	:	Philosophy, Modern - 18th century
موضوع	:	فلسفه آلمانی - قرن ۱۸م.
موضوع	:	Philosophy, German - 18th century
موضوع	:	عقل - فلسفه
موضوع	:	Reason - Philosophy
موضوع	:	انسان‌شناسی - فلسفه
موضوع	:	Anthropology - Philosophy
موضوع	:	آزادی - فلسفه
موضوع	:	Liberty - Philosophy
رده بندی کنگره	:	B۲۷۹۸
رده بندی دیویی	:	۱۹۳
شماره کتابشناسی ملی	:	۴۲۷۹۲۹۲

مدخل فلسفه کانت

محمود خاتمی

استاد دانشگاه تهران

چاپ اول: ۱۳۹۸

ماردن: ۴۴۰ نسخه

ارگرافى باخته

پاپ: این

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۲۴۶-۰۰۸-۲

حق چاپ محفوظ است.

نشر

تهران - خیابان انقلاب - خیابان ۱۲ فروردین -

خیابان شهدای ژاندارمری - بن بست گرانفر - پلاک ۴

تلفن: ۶۶۴۱۲۳۵۸ - ۰۲۱

Www.elmpub.com

info@elmpub.com

nashreelm

پیشگفتار ۱۱

مقدمه ۱۷

الف. ادوار فکری و فلسفی کانت ۲۱ / ۱. دوره‌ی پیشانتقادی ۲۲ / ۲. دوره انتقادی ۲۵

ب. طرح اصلی کانت ۳۱ / ج. منابع فکری کانت ۳۳

کتاب اول: نقد عقل محض (۴۱-۳۷۸)

تعریف برخی از اصطلاحات ۴۳

تدویمه کتاب نقد عقل محض ۵۳

بخش اول: آموزه‌ی استعلایی مبانی ۷۹

مقدمه ۸۱

قسمت اول: ریاضیات استعلایی ۸۳

فصل اول: مکان ۳ / فصل دوم: زمان ۸۵

الف. ضرورت در کلیه زمان ۸۰ / ب. تحلیل متافیزیکی و استعلایی زمان و مکان ۹۰ /

ب. ۱. رهیافت مابعدالطبیعی (متافیزیکی) ۹۱ / ب. ۲. رهیافت استعلایی ۹۳ / ج. بدیع بودن نظریه‌ی

کانت در مورد زمان و مکان ۹۹

قسمت دوم: منطق استعلایی ۱۰۰

الف. منطق به وجه عام ۱۰۵ / ب. منطق استعلایی ۱۰۹ / ج. تقسیم منطق عمومی به تحلیلی و

دیالکتیک ۱۱۱ / د. تقسیم منطق استعلایی به تحلیلی و دیالکتیک ۱۱۳

بخش اول: تحلیل استعلایی ۱۱۵

بهره‌ی اول. تحلیل مفاهیم ۱۱۹

فصل اول (راهنمای کشف مفاهیم محض فاهمه ۱۲۱

الف. استخدام منطقی فاهمه ۱۲۳ / ب. کارکرد منطقی فاهمه (جدول

احکام) ۱۲۶ / ج. مفاهیم محض فاهمه یا مقولات (جدول مقولات) ۱۳۰ / د. استخراج مقولات

مقولات ۱۳۱ / ه. جدول مقولات فاهمه ۱۳۲

فصل دوم (استنتاج مفاهیم فاهمه ۱۳۸

بخش اول. درباره‌ی اصول استنتاج استعلایی به وجه عام ۱۴۱

الف - معنی استنتاج استعلایی ۱۴۳ / ب - انتقال به استنتاج استعلایی مقولات ۱۴۷

بخش دوم. اساس پیشینی امکان تجربه ۱۴۹ تبیین مقدماتی امکان مقولات به عنوان شناخت به نحو پیشینی ۱۶۲/۱. تألیف در ویرایش اول ۱۵۱/ تبیین مقدماتی امکان مقولات به عنوان شناخت به نحو پیشینی ۱۶۲

بخش سوم از استنتاج مفاهیم محض فاهمه (ویرایش اول):

درباره‌ی رابطه‌ی فاهمه با ایزه‌ها به وجه عام و امکان شناخت آن‌ها به نحو پیشینی ۱۶۳

بخش سوم از استنتاج مفاهیم محض فاهمه (ویرایش دوم):

انسان ترکیب به وجه عام ۱۶۷/ اصل اعلای هر گونه استفاده از فاهمه ۱۶۸/ وحدت ایزکتیو سوداگرمی ۱۶۹/ صورت منطقی احکام ۱۷۰/ شهود محسوسات و مقوله ۱۷۰/ کاربرد مقوله در ایزه‌های تجربه ۱۷۰/ مقوله در ایزه‌های حسی به وجه عام ۱۷۲/ استنتاج استعلایی کاربرد ممکن مفاهیم محض فاهمه در تجربه ۱۷۳/ نتیجه‌ی استنتاج مفاهیم فاهمه ۱۷۵/

بهره‌ی دوم تحلیل اصول ۱۷۷

مقدمه: قوه‌ی استعلایی حکم به وجه عام ۱۷۸

فصل اول) شاکله‌های مفاهیم محض فاهمه ۱۷۹

الف. شاکله ۱۸۴/ ب. ویژگی شاکله ۱۸۵/ ج. جدول شاکله‌ها ۱۸۶

فصل دوم) نظام اصول فاهمه‌ی محض ۱۸۷

بخش اول. اصل اعلای همه‌ی احکام تحلیلی ۱۹۱/ بخش دوم. اصل اعلای همه‌ی احکام

تألیفی ۱۹۲/ بخش سوم. تصورات یا بازنمودهای سیستماتیک اصول تألیفی فاهمه‌ی محض ۱۹۳/ رد ایده‌آلیسم ۲۱۰/ نکته‌ای عام درباره‌ی نظام اصول ۲۱۲

فصل سوم) تقسیم همه‌ی ایزه‌ها به وجه عام به نومن و فنومن ۲۱۵

تکمیلی بحث تحلیل اصول: تأمل ۲۱۹/ الف. تأمل ۲۱۹/ جدول ۲۲۲

بخش دوم: دیالکتیک استعلایی ۲۲۷

مقدمه ۲۲۷/ توهم استعلایی ۲۲۷/ عقل محض به عنوان جایگاه توهم استعلایی ۲۲۸

باب اول: ایده‌های عقل محض ۲۳۴

ایده به وجه عام ۲۳۶/ ایده‌ی استعلایی ۲۳۸/ نظام ایده‌های استعلایی ۲۴۱

باب دوم: استنتاج‌های استعلایی عقل محض ۲۴۲

فصل اول) پارالوژیسم‌های عقل محض ۲۴۵

الف. پارالوژیسم‌های عقل محض (ویرایش اول) ۲۴۷/ ب. پارالوژیسم‌های عقل محض

(ویرایش دوم) ۲۶۱

فصل دوم) آنتی نومن عقل محض ۲۶۸

۱. نظام ایده‌های عالم‌شناسانه/۲۶۹ جدول ایده‌های عالم‌شناسی ۲۷۳/ ۲. تعارض‌های عقل محض ۲۷۶/ ۳. بهره‌ی عقل در این تعارض‌ها ۲۷۹/ ۴. ضرورت مطلق برای حل مسائل استعلایی عقل محض ۲۸۰/ ۵. بازنمود خاص سؤالات عالم‌شناسانه درباره‌ی چهار ایده‌ی استعلایی ۲۸۲/ ۶. ایده‌آلیسم استعلایی و راه‌حل مسئله و تعارض عالم‌شناختی ۲۸۳/ ۷. راه‌حل انتقادی تعارض عالم‌شناسانه‌ی عقل با خودش ۲۸۶/ ۸. اصل نظام‌بخشی عقل محض و کاربرد آن در ایده‌های عالم‌شناسی ۲۹۲/ ۹. کاربرد تجربی اصل نظام‌بخش عقل در حوزه‌ی ایده‌های عالم‌شناختی ۲۹۴

فصل سوم: ایده‌ل عقل محض ۳۰۹

ایده‌آل عقلا محض به وجه عام ۳۰۹/ ایده‌آل استعلایی ۳۰۹/ استدلال‌های عقل نظری در اثبات موجود اعلا ۳۱۷/ عال بودن برهان وجودی برای اثبات وجود خدا ۳۱۸/ محال بودن برهان عالم‌شناختی برای اثبات وجود خدا ۳۲۲/ محال بودن برهان فیزیکی کلامی برای اثبات وجود خدا ۳۲۶/ نقد هر الهیات - قلاب ۳۲۸

پیوست بحث دیالکتیک استعلایی ۳۳۱

کاربرد نظام‌بخش ایده‌های عقل محض ۳۳۱/ غایت‌نهایی دیالکتیک عقل محض ۳۳۷

بخش دوم: آموزه‌ی استعلایی روش ۳۴۱

مقدمه ۳۴۳

فصل اول) انضباط عقل محض ۳۴۵

بخش اول: نظم و انضباط عقل محض در کاربرد جزئی آن ۳۴۶/ بخش دوم: نظم و انضباط عقل محض در کاربرد جدلی آن ۳۵۳/ بخش سوم: نظم و انضباط عقلا محض در مورد فرضیه ۳۵۶/ بخش چهارم: نظم و انضباط عقل محض در براهین آن ۳۵۹

فصل دوم) قانون عقل محض ۳۶۱

بخش اول: غایت‌نهایی کاربرد محض عقل ۳۶۱/ بخش دوم: ایده‌آل میرا ۳۶۴/ بخش سوم: ظن، شناخت و باور ۳۶۸

فصل سوم) معماری عقل محض ۳۷۰

معماری همه فلسفه ۳۷۴

فصل چهارم) تاریخ عقل محض ۳۷۷

کتاب دوم: نقد عقل عملی (۳۷۹-۵۲۶)

مقدمه ۳۸۱/ الف. انسان‌شناسی و اخلاق ۳۹۱/ الف ۱) انسان‌شناسی و اخلاق تجربی
 ۳۹۱/ الف ۲) انسان‌شناسی و اخلاق محض ۴۰۵/ ب. نسبت نظر و عمل ۴۱۰/ ج. اخلاق در دوره‌ی
 انتقادی ۴۱۵/ ۱. بنیاد مابعدالطبیعه اخلاقی ۴۱۶/ ۲. نقد عقل عملی ۴۱۹/

باب اول: آموزه‌ی عناصر عقل عملی محض ۴۳۰

مقدمه ۴۳۱/ الف. مفهوم تحلیل ۴۳۲/ ب. تحلیل عقل عملی تجربی ۴۳۶/ ۱. تحلیل عقل
 عمل تجربی از حیث صوری ۴۳۸/ ۲. تحلیل عقل عملی تجربی از حیث مادی ۴۴۲/

قسمت اول: تحلیل عقل عملی محض ۴۵۱

فصل اول: اصول عقل عملی محض ۴۵۳

تعریف ۴۵۳/ مسیر ۴۵۴/ قضیه‌ی اول ۴۵۴/ قضیه‌ی دوم ۴۵۵/ قضیه‌ی سوم ۴۵۷/ قانون
 بنیادین عقل عملی ۴۵۹/ قضیه‌ی چهارم ۴۵۹/ جدول عوامل تعیین‌بخش مادی در اصل
 اخلاقی بودن ۴۶۲/ استنتاج اصول عقل عملی محض ۴۶۵/ الف. استنتاج متافیزیکی اصول عقل
 عملی محض ۴۷۶/

فصل دوم: مفهوم ایزه‌ی عقل عملی محض ۴۷۵

مقولات عقل عملی محض ۴۷۹/ مقولات ۴۸۸/ تفاوت مقولات در عقل عملی با
 مقولات در عقل نظری ۴۹۰/ اصل واقعیت عقل محض ۴۹۲/ مطلب اول. نتیجه‌ی استنتاج
 متافیزیکی اصول ۴۹۵/ مطلب دوم. عقل محض: کاربرد عقل در کاربرد نظری ۴۹۸/

فصل سوم: انگیزه‌های عقل عملی محض

ب. استنتاج استعلایی ۵۰۳/ معانی آزادی ۵۰۶/

قسمت دوم: دیالکتیک عقل عملی محض ۵۱۵

فصل اول: دیالکتیک عقل عملی محض به وجه عام ۵۱۵

فصل دوم: دیالکتیک عقل عملی محض در تعیین خیر اعلا ۵۱۷

جدلی‌الطرفین اول ۵۱۷/ جدلی‌الطرفین دوم ۵۱۷/ الف. خلود نفس ۵۲۰/ ب. وجود خدا ۵۲۰/

باب دوم: آموزه‌ی روش عقل عملی محض ۵۲۵

خاتمه: میراث کانت ۵۲۷

کتابشناسی ۵۴۱

فهرست اعلام ۵۵۷

کریستیان گاروه^۱، اولین منتقد امانوئل کانت^۲ در زمان حیات او، در آغاز مقاله‌ی سراسر انتقادی خود که به مناسبت انتشار مهم‌ترین کتاب کانت یعنی *نقد عقل محض* منتشر کرد، نوشت که کانت یکی از عمیق‌ترین و ژرف‌اندیش‌ترین متفکران است.^۳ بدون شک این جمله صادق‌ترین بیان در وصف شأن و مقام فلسفی کانت، از زمان حیات او تا کنون، آن هم از زبان یکی از سرسخت‌ترین منتقدانش بوده است؛ و امروزه پس از گذشت دو قرن و اندی دهه صحت این نظر بر همه‌ی اهل نظر مسلم شده است. قدر متیقن آن است که به لحاظ تاریخی، نظام فلسفی کانت نقطه‌ی عطف فلسفه‌ی جدید بوده، و بنابراین، فهم تاریخ فلسفه‌ی جدید پس از او و شناخت اصول اندیشه‌ی مدرن و انسان‌شناسی و جهان‌شناسی مدرنیته بدون درک جایگاه و فلسفه‌ی کانت اگر نگوئیم ناممکن، لااقل ناقص است.

شاید هم به همین دلیل، در دهه‌های اخیر که در ایران طرح مسائلی در مورد غرب و مدرنیته و مدرنیزاسیون فزونی گرفته، به مبانی فکری آن

^۱ Christian Garve (1742-1798)

^۲ Immanuel Kant (1724-1804)

^۳ Christian Garve, "Critique of Pure Reason by Immanuel Kant. Riga, 1781. 856 pages in 8." *Allgemeine deutsche Bibliobek*, supplement to vols, 37-52 (1783):838-62. Printed in Sassen Brigitte, *Kant's Early Critics*, Cambridge: Cambridge University Press 2000.

رغبت شده، التفات به تعلیم و تعلّم فلسفه‌ی کانت هم اهمیتی در بازار فلسفه‌ی ایران و شأنی در نظام تعلیمی رشته‌ی فلسفه در دانشگاه‌های کشور یافته است. البته گفته‌اند که آشنایی ما ایرانیان با نام کانت از همان قرن نوزدهم آغاز شده است؛ آرتور گوبینو^۱ سفیر فرانسه در ایران شش دهه پیش از بزرگ کانت در بعضی مکاتبات خود نوشته است که ایرانیان از او بهر مورد برخی فلاسفه‌ی بزرگ اروپا از جمله کانت پرسش کرده‌اند؛ بیهی است که این روایت گوبینو را، به فرض صحت، نمی‌توان دلیل آشنایی ایرانیان با اندیشه‌ی این فلاسفه و به‌خصوص نظام فلسفی کانت در آن زمان تلقی کرد؛ و اگر هم نام امثال کانت در افواه برخی از کسانی جاری بود، در با گوبینو در ارتباط بوده‌اند، احتمالاً به سبب آشنایی فی‌الجمله برخی رجال مملکتی و اشراف و بازرگانانی بوده است که به بلاد عثمانی و عربی و روسیه و گاه اروپایی رفت و آمد می‌نمودند، و از تحولات فکری پس از نهضت در شنگری اروپایی اطلاع داشتند.

در هر حال، با توجه به شرایط آن دوران ایران و احوال روشن فلفلی ما در آن زمان، به ظنّ قوی می‌توان گفت که چنین آشنایی با امثال کانت در آن زمان نه فقط عمومیت نداشته، بلکه در حدّ اخبار و شفاهیات و اطلاع از نام‌های مشاهیر اروپایی بوده است، و خواصّ علماء و فلاسفه‌ی ایران

^۱ Joseph Arthur de Gobineau (1816-1882)

از آن تحولات و آراء فیلسوفان اروپایی بی‌خبر بوده‌اند. تا آنجا که می‌دانیم، در مکتوبات موجود قرن نوزدهمی ایران، ذکر نام کانت و تقریر برخی موارد از آراء او را نخستین‌بار در اشاراتی می‌یابیم که بدیع‌الملک^۱ در ضمن پرسش هفتم از حکیم مدرس، آقا علی زنوزی طهرانی^۲، (وهمزمان، با یکی دو تن دیگر از استادان خود) مطرح کرده است.^۳ ه چند تلاش بدیع‌الملک در این باره در چنان زمانه‌ای که ایران دوران عزلت تاریخی خود را در فلسفه و علم سپری می‌کرده، قابل تقدیر است. اما پتان که در کتاب *بدایع الحکم* معلوم است، تقریر او از آن چند آراء کانت هم دقیق نیست و حکایت از ناآشنایی او با فلسفه‌ی کانت دارد، و طبعاً پاسخ آقا علی حکیم هم متناسب با پرسش اوست. مهم‌ترین روایت مفصل و موثقی که تا لیه بار از نظام فلسفی کانت به زبان فارسی شده، در کتاب *سیر حکمت در اروپا*^۴ نالیف محمدعلی فروغی^۵ آمده است، که تا همین دهه‌های اخیر تنها مرجع فارسی در مورد فلسفه‌ی جدید و از جمله فلسفه‌ی کانت بود. پس از این کتاب، به تدریج تا زمان ما آشنایی با فلسفه و آراء کانت در مجامع فلسفی و مسائل فکری ایرانی

۱. میرزا عمادالدوله قاجار ۱۲۱۳-۱۲۷۴ ه. ش.

۲. آقا علی مدرس زنوزی طهرانی ۱۱۹۷-۱۲۶۸ ه. ش.

۳. آقا علی زنوزی طهرانی، *بدایع الحکم*، تهران: چاپ سنگی، بی‌تا.

۴. محمدعلی فروغی، *سیر حکمت در اروپا*، جلد دوم، تهران: ۱۳۱۸. فصل هفتم.

۵. محمدعلی فروغی دردشتی ۱۲۵۴-۱۳۲۱ ه. ش.

گسترش یافته و امروزه معدودی کتب تألیفی و شماری کتاب مترجم درباره‌ی فلسفه‌ی کانت به فارسی موجود است، که تا اندازه‌ای هم رهیافت‌های مختلف شارحان و مفسران مکاتب فلسفی مختلف غربی را در تقریر و تفسیر فلسفه و آراء کانت بر دانشجوی فارسی‌زبان معلوم کرد، اند؛ اما از این‌ها مهم‌تر، آثار اصلی و بعضی رسائل هم از خود کانت به فارسی درآمده که در جهت فهم درست‌تر نظام فلسفی او مؤثر بوده‌اند.

در مقام ریس و تعلیم هم آشنایی ابتدایی با فلسفه‌ی اروپایی و نام کانت با تأسیس دانشسرای معلمین به اجمال در مدارس ایرانی مطرح شد، اما بعد از تأسیس دانشگاه تهران و استقلال گروه فلسفه، التفات بیشتری به فلسفه‌ی کانت شد، و تدریس آن به عنوان بخشی از تاریخ فلسفه‌ی غربی در برنامه‌ی درسی دانشجویان فلسفه لحاظ گردید، و کماکان به همان منوال در برنامه‌ی درسی رشته‌های فلسفه‌ی دانشگاه‌های کشور ادامه دارد.

بدیهی است که در مورد فلاسفه‌ی درجه اولی مانند کانت نمی‌توان و نباید به همین مقدار، چه در بازار کتاب و نشر، و چه در دستگاه و تمام آموزش بسنده کرد، و باید باز هم در گسترش و ترجمه‌ی آثار و بهبود تدریس و تعلیم آراء او کوشید، و کتب تازه منتشر کرد، و با عمق و تأمل بیشتری آثار او را خواند و تعلیم داد تا فهم درست و اصیلی از او نزد طالبان و دانشجویان حاصل شود. کتاب حاضر که مدخلی برای فهم

اصول و مبانی نظام فلسفه انتقادی او است، با همین انگیزه منتشر می‌شود. این مدخل شامل دو کتاب است: کتاب اول حاوی درسگفتاری درباره‌ی کتاب نقد عقل محض است، و تقریری است منسجم از کل فصول و مطالب این کتاب از ابتدا تا آخر، و ناظر به هر دو ویرایش آن کتاب. کتاب دوم حاوی درسگفتاری است شامل مباحث فلسفه‌ی اخلاق کانت، و تئوری به همان سبک از کتاب نقد عقل عملی او، همراه با مباحث مهم از کتاب انسان‌شناسی از منظر پراگماتیک و رساله بنیاد مابعدالطبیعی. حقوق^۱

^۱ این درسگفتارها در پاییز و بهار سال تحصیلی ۱۳۹۱-۱۳۹۲ برای دانشجویان فلسفه‌ی دانشگاه تهران تدریس شده‌اند. از سرکار خانم زهره شیعی‌نژاد، از فارغ‌التحصیلان ممتاز رشته‌ی فلسفه‌ی دانشگاه تهران که داوطلبانه و با صرف وقت فراوان، وجود صوتی این درسگفتارها را به وجود کتبی درآورده است، تشکر می‌شود.